

Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e Türk Basınının Dil Konusundaki Tavrı ve Türkçeye Katkıları*

The Attitudes of the Turkish Press Toward Turkish and Its Contributions to Turkish from Its Establishment to the Second Constitutional Monarchy Period

Prof. Dr. Süheyla Yüksel ¹

Öz

Makalede başlangıçtan II. Meşrutiyet'e Türk basınının Türkçe konusundaki tavrı, eleştirileri, önerileri, bunların hangi mecralarda, nasıl dile getirildiği incelenmiştir. Bu süreçte basın halka ulaşabilmeyi, anlaşılabilirliği hedeflemiş, dil konusundaki makalelere, tartışmalara, mektuplara sütunlarını açarak çalışmalar için yol açıcı olmuştur. Dil konusunda yapılan tartışmalar Türkçenin o yıllardaki problemlerini, bu problemlerin zamanla değiştiğini göstermektedir. Süreli yayın sütunlarındaki mektuplar ediplerle okuyucunun aynı mesele etrafında, aynı sütunda buluşmasını sağlamıştır. Bu birliktelik dil-ımla konusunun okuyucular tarafından ilgiyle takip edildiğini göstermektedir. Lisana dair kaleme alınan yazılarda hâlihazırdaki dilin ismi konusunun gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Sadelik bahsi, özellikle resmî yazışmalarda çokça kullanılan Arapça-Farsça kelimeler, tamlamalar, yazı dili-konuşma dili arasındaki uyumsuzluk merkezli işlenmiştir. Süreli yayınlardaki yazılar Türk aydınının sadeleşme arzusu ile alışkanlıkları arasında çelişki yaşadığını göstermektedir. İmla problemlerinin çözümü için alfabenin ıslahına yönelik teklifler sunulmuştur. Türk aydını, hâlihazırdaki dilin ıslahı konusunda hemfikirdir, süreli yayın sütunlarında buna dair öneriler de vardır. Bunları dilin kurallarını düzenleyecek bir cemiyet kurulması, Türkçenin öğrenimini, doğru kullanımını sağlayacak kitapların hazırlanması gerektiği başlıkları altında toplamak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, II. Meşrutiyet, Basın, Gazete, Mecmua, Mektup, Dil Tartışmaları

JEL Kodları: Z10, Z13, Z19

Abstract

This article presents the attitudes of the Turkish press toward the Turkish language from its establishment to the Second Constitutional Monarchy Period, its criticisms of the language, and its recommendations. The press aimed to reach the public and pioneered the inclusion of articles, debates, and letters about language. Debates showed the language problems and that these problems changed over time. The letters on the columns of periodicals allowed columnists and readers to gather around the same issues. This shows that the issue of language spelling was widespread among readers. Articles written about language also focused on the naming of the language. Conciseness was discussed in Arabic-Farsi words and noun phrases, which were frequently used, especially in official correspondence, and the discrepancies between written and spoken language. Writings in the periodicals showed the dilemma between the desire to achieve simplification and habits among Turkish intellectuals. Proposals were made in consensus for the rehabilitation of the alphabet and the language in general to resolve spelling problems. These proposals can be divided into establishing a society to regulate the rules of the language and books to facilitate the teaching and correct usage of Turkish.

Keywords: Tanzimat, Second Constitutional Monarchy, The Press, Newspapers, Magazines, Letters, Debates of Language

JEL Codes: Z10, Z13, Z19

* Bu makale 19-21 Ekim 2023 tarihinde gerçekleştirilen XV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulan çalışmanın geliştirilmiş hâlidir.

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, syuksel@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7513-9179

Giriş

Türk basın tarihi 1831'de Sultan II. Mahmut'un himayesinde çıkarılan *Takvim-i Vekayi* (1 Kasım 1831) ile başlatılır. Hâlbuki *Takvim-i Vekayi*'den önce o yıllarda bir Osmanlı eyaleti olan Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın kontrolünde *Vekayi-i Mısriye* (3 Aralık 1828), Girit'te yine Mehmet Ali Paşa'nın kontrolünde *Vekayi-i Giridiye* (Ocak 1831) yayımlanmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da ve Girit'te yaptıklarını halka duyurmak için yayımlarına ön ayak olduğu bu iki gazete amaçları, içerikleri, siyasi hedefleri bakımından yorumlanabilir. Bu gazetelerin Türk dili-basın ilişkisi açısından önemi ise birincisinin Türkçe-Arapça, ikincisinin Türkçe-Rumca yayımlanmış olmasıdır. Böylece Osmanlı sınırları içinde ilk Türkçe gazeteler başkentten önce Kahire ve Girit'te yayın hayatına başlamış yönetici yaptıklarını, muhtemelen bölgede hâkim olan diller yanında, Türkçe olarak da halka anlatmayı tercih etmiştir.

Başkent İstanbul'da ilk gazeteler Fransızlar tarafından, Fransızca yayımlanır; bunu İzmir'deki yine Fransızca gazeteler takip eder. Osmanlı yönetimi basının toplum ve siyaset üzerindeki etkisini bu gazeteler aracılığıyla görmüştür. Sultan II. Mahmut'un bir gazete çıkarılması yönündeki arzusunun sebebi büyük ölçüde bu etkiyi fark etmesi olmalıdır. İlk özel Türk gazetesi *Tercüman-ı Ahval*'i çıkaranların hedefi ise “*kâlen ve kalemen kendi vatanının menâfi'ine dâir beyân-ı efkâr*” (Şinasi, 1861: 1) etmektir. Bununla birlikte matbuat âleminde kalem oynatan Türk aydınları basının toplum üzerindeki etkisinin de farkındadır ve bundan faydalanmak istemiştir. Muhalif ve siyasi kimlikleriyle ön plana çıkan ilk gazeteciler Batı'daki fikrî ve siyasi gelişmelerden halkı haberdar etmeyi amaçlamıştı. II. Meşrutiyet'e giden yolda Türk basını siyasetten uzak edebî, fennî içerikli, Batı'daki teknolojik gelişmeleri, modayı, aktüel haberleri aktaran yayınlarla varlığını sürdürmüştür. Denilebilir ki hızla değişen siyasi dinamikler Türk basınının amacını değil hedefini değiştirmiştir. Muhalif ve siyasi kimliğinden ayrılmamakta ısrarcı olanlar ise ya yurt dışına gitmiş veya baskı ve sansürle çetin bir mücadeleye girişmiştir.

Zamanla siyasetten uzaklaşan basında günlük, siyasi gazetelerden çok haftalık, on beş günlük edebî, fennî mecmualar görülmeye başlanmıştır. Siyasi makaleler de yerini edebî metinlere fennî içerikli haber ve bilgi yazılarına bırakmıştır. Meclisin 13 Şubat 1878'de süresiz olarak tatil edilmesinden (Akyıldız, 2003) sonra başlayan bu süreç *Servet-i Fünun* dergisi etrafında toplanan Edebiyat-ı Cedide'nin dağılmasına (1901) kadar devam etmiştir.

Kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmamakla birlikte 1900'den sonra edebî-fennî dergilerin yayımlanmaya devam ettiğini fakat içeriklerin fennî yazıların lehine değiştiğini söylemek mümkündür.

Mesela, 31 Ağustos 1899'da yayımlanmaya başlayan *Musavver Fen ve Edep*, edebî içerik açısından da çok zengin değildir ama yayın politikasının fennî yazılar lehine değişeceği 100. sayısındaki bir ilanla (8 Ağustos 1901) duyurulmuştur (Kolcu, 2004).

Servet-i Fünun dergisinin “Edebiyat ve Hukuk” (16 Ekim 1901) makalesi sebebiyle kapatılmasından sonra yeniden yayın hayatına fennî bir dergi olarak devam ettiği bilinmektedir. “1901-1908 arasında dergide yer alan yazılar; sağlık, tıp, fen, bilim, gezi, coğrafya, moda, kişisel bakım, gıda, tercüme hikâye ve roman gibi konularda yoğunlaşır” (Yılmaz, 2019: 25).

5 Ağustos 1897 tarihinde “edebî fennî” bir dergi olarak matbuatta görülen *Musavver Terakki*'nin 4. (1900) senesinden itibaren fen, teknoloji, sağlık ile ilgili yazıların ve bu yazılara dair değerlendirmelerin arttığı görülmektedir.

Bezmi Nusret Kaygusuz hatıralarında *Musavver Terakki*'nin yayın sürecini anlatırken içeriğinin 12 Teşrinievvel 1320 (25 Ekim 1904) tarihinden sonra gittikçe zayıfladığını, edebî eserlerden çok fennî makale ve ilmî sohbetlerin arttığını belirtir. Yazarın o yıllarla ilgili olarak söylediği “*Edebiyat kamilen çökmüştü*” (1955) cümlesi o yılların edebî ortamını bir tanıgın ifadesiyle net olarak anlatmaktadır.

Bu süreçte basın-dil ilişkisi inişli çıkışlı bir seyir takip eder. Başlangıçta gazeteler siyasi içeriklerinin yanı sıra dil ve edebiyatla ilgili yazılara da yer vermiştir. Bu yazılarda ağırlıklı olarak Türk dilinin içinde bulunduğu durum tespit edilmiş, çözüm önerileri dile getirilmiştir.

Siyasetten edebiyata kaçışın yaşandığı süreçte basın yine dil meseleleri ile ilgilidir. Bu makalelerde de başlangıçta üzerinde durulan dilde sadelik, kullanılan yabancı kelimeler gibi sorunların işlendiği görülmektedir fakat dikkatlerin farklılaştığını söylemek gerekir. Artık sorun olarak görülen dildeki Arapça, Farsça kelimelerin yazımı, bunlara ihtiyacın olup olmadığı, dilden çıkarılmalarının ne derece mümkün ve doğru olacağı gibi tartışmaların yanına Batı kaynaklı kelimelerin imlası ve kullanımı sorunları da eklenmiştir. Üstelik diğer iki dil yüzyıllara yayılarak Türkçede varlık göstermiştir. Batı kaynaklı kelimeler ve ifade tarzları ise çok daha kısa bir zamanda hissedilir derecede artmıştır². Bu süreçteki süreli yayın sütunları sadece dil için önemli makalelere değil; tartışmalara, mektuplaşmalara da ev sahipliği yapmıştır. Başlangıçta dili yabancı istilasına maruz bıraktıkları için eski “üdebâ ve fuzalâ” eleştirilirken aynı işi bu defa genç edipler yapmaktadır. Diğer taraftan devamlılık arz eden durumlar da vardır ama onlar da bazı farklılıklar göstermektedir. Mesela başlangıçta Türkçe kelimelerin madde başı olduğu sözlük ihtiyacına işaret edilmiş bu konuda belirli bir yol alınmıştır. İlerleyen yıllarda süreli yayın sütunlarında yine sözlük temalı yazılar vardır ama bu yazılar yayımlanan sözlüklere dair değerlendirme ve eleştirilerdir.

Yukarıda belirtildiği gibi, kesin çizgilerle ayrılmasa bile Türk basını başlangıçtan II. Meşrutiyet'e üç farklı süreç yaşamıştır. Bu süreçlerin üçüncüsü Edebiyat-ı Cedide'nin dağıldığı 1901'den meşrutiyetin ikinci defa ilan edildiği 1908'e kadarki fen, teknoloji yazılarının ağırlıklı olduğu yedi yılı kapsar. Bu zaman diliminin dil açısından dikkat çekici tarafı sadelik arzusunun fennî metinlere yönelik olarak da dile getirilmesi ve “Türkçe yazmak” olarak özetlenecek bir anlayışa dayanan makalelerin görülmesidir. Bu bakış açılarından birincisi çok tartışılacak bir konu olmamıştır. Fennî yazıların büyük ölçüde popüler nitelikte, orijinal bilgiler içermesi

² Ahmet Rasim, Batı'nın hissedilir etkisinin güzellik telakkisinde de kendisini gösterdiğini söyler: “Fransız erbâb-ı kaleminin bilhassa Yunan hurafât [hurafeler] ve esatirine [mitoloji], ideallerine -mefkûre- çullanarak kitap kitap meydana getirdikleri muhayyelât-ı mahûde [adı geçen hayaller] sırf bunların sarkıttıkları ile birer birer lisana girmeye başladığı zamandan itibaren bütün o muhteşem, müzeyyen, rûh-nevaz [ruh okşayıcı] sanihât [çok düşünmeden akla gelen şeyler] ve hayâlât-i güzide-i Şark'ta bizden yüz çevirip kütüphane köşelerinde, bakayâ-yı eslâf [eskilerden kalanlar] dimağlarında çürümeye meyletmiştir” (Ahmet Rasim, 2016). Muallim Naci'nin, “Türkçe söyleyip dururken bî-lüzum kelimat-ı ecnebiyeyi irat etmek, mesela, “mevsim müsaade etmiyor.” demek yerine “sezon müsaade etmiyor” demek ne kadar gariptir (Muallim Naci, 1887) sözleri Batı kaynaklı kelimelerin sıklıkla kullanılmasından rahatsızlığı ifade eder. Faik Reşat *Resimli Gazete*'deki ir yazısında “(...) sistem, milyoner, konferans” ve emsali kelimat-ı ecnebiyenin teksiri lisanımızı cidden ve hakikaten ihlal ve belki esasından mahv ve ibdâl edecek ahvaldendir. Herşeyden evvel bunun önünü almak için bir çare düşünölmelidir” (1897: 423) diyerek Batı kaynaklı kelimelerin hızla yayılması karşısındaki kaygısını dile getirir. *Mektep mecmuasının* açtığı “Lisan” sütunu, “Osmanlı Lisanı”, “Fransız Lisanı” altbaşlıklarıyla yayımlanmıştır (Yüksel, 2017).

sebebiyle hemen herkes bu yazıların sade olması konusunda hemfikirdir. Ayak sesleri 1899'da Âşık Coşkun ve Ahmet Rasim arasındaki tartışmada duyulmaya başlanan "Türkçe yazmak" başlığı ise çok ses getiren değil küçük çapta tartışmaların ve mektuplaşmaların konusu olmuştur. Bunların 1908 sonrası "Yeni Lisan" için zemin hazırladığı söylenebilir.

Gazete ve gazeteciler bu makalenin tarihî zeminini oluşturan 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın ilk yıllarında Türk toplumunun hem gündemindedir hem de gündemini oluşturmaktadır. Basın-Türkçe ilişkisine gündem oluşturma çerçevesinden bakmak gerekir. Çünkü bütün bu süreçte halka ulaşmak için halkın anlayacağı bir dile ihtiyaç vardır ama yazı dili ile konuşma dili, halk ile aydın arasındaki kopukluklar başta olmak üzere teoride ve pratikte dil birçok problemle karşı karşıyadır.

Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e gazete ve mecmualar Türkçenin içinde bulunduğu durum, sorunlar, çözüm önerileri gibi dili ilgilendiren birçok başlıkta değerlendirilebilecek yazılara yer vermiş, bu konuda adı konulmamış bir görev üstlenmiş ve bu görevini büyük ölçüde yerine getirmiştir. Üstlendikleri görev, başlangıçtan itibaren kendilerine biçtikleri "yol gösterici olma" hedefiyle de örtüşmektedir.

1. Dil Konusundaki Tavırların İfade Alanları

1.1. Mukaddimeler

1 Kasım 1831'de yayımına başlanan ilk resmî gazete *Takvim-i Vekayi* ile dönemin padişahı II. Mahmut gazete vasıtasıyla yurtdışında ve içinde kamuoyu oluşturmayı hedeflemiştir. Bu hedefin yurtiçi ayağı padişahın icraatlarının halka anlatılmasını dolayısıyla gazetenin Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice, Bulgarca gibi lisanlarda ve sade bir dille yayımlanmasını gerektirmiştir.

Halka ulaşabilme kaygısı, ilk özel Türk gazetesi *Tercüman-ı Ahval* (Ekim 1861) "Mukaddime"sinde "*Giderek umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede*" (Şinasi, 1861: 1) cümlesiyle ifadesini bulur ve böylece Şinasi kendisine ve gazete çıkaranlara o yılların dil anlayışını büyük ölçüde şekillendirecek bir sorumluluk yükler. Bu hedef *Muhbir*'de (Ocak 1867) "*Her şeyi Asitane'de kullanılan adi lisan ile yani herkesin anlayabileceği ibare ile yazılacaktır*" (imzasız, 1867: 2), Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniyenin yayın organı olarak çıkarılmaya başlanan *Mecmua-i Fünun*'da, (Temmuz 1862) "*Herkesin anlayacağı surette sehlü'l-ibare*" (Münif, Reis-i Sani-i Meclis-i Ticaret, 1862: 19) cümleleriyle belirlenmiştir. Şemsettin Sami başyazarı olduğu *Sabah* (Mart 1876) gazetesinin ilk sayısında "*Şürut-ı lazımevi câmi olan bir gazeteden olunacak istifadenin umumi olması iki şeye mütevakıftır: Birincisi herkesin anlayabileceği bir lisanla ve usanç vermeyecek surette muhtasar yazılmak; ikincisi herkes sühuletle alacak kadar ucuz olmak*" (Şemsettin Sami, 1876:1) der. Bu sözler, Şemsettin Sami'nin de Şinasi'nin açtığı yoldan gideceğinin ifadesidir.

İleriki yıllarda siyasi sebepler, edebî kaygılarla dilde sadeleşme hedefinden sapmalar olsa bile gazetelerin dili genellikle devrine göre sade olmuş, devrin siyasi ortamı ve artan sansürün etkisiyle "siyasetten maada her şeyden bahseder" sloganıyla yayımlanmaya başlayan dergiler dahi bu tavırdan ayrılmamıştır. Mesela *Resimli Gazete* (Mart 1891) "Tebyin-i Maksat" başlığı altında gazetenin içeriğine dair maddeler hâlinde açıklama yapmış ve dil konusundaki tavrını "*Şive-i kavaid-i lisanın müsait olduğu derecede sade ve her türlü tekellüf-i münşiyane ve ıstılah-*

perdazaneden ari bulunmasına dikkat edilecektir" (İmzasız, 1891: 2) sözleriyle açıklar ve bunu yazının sonunda teyit eder. *Malumat* (Şubat 1894) dil politikasını, "*Şive-i ifademize dair de bir söz söylemek lazımsa deriz ki ifrat ve tefrite düşmeyerek soğuk soğuk Fransızca bozmalardan veya bozuk düzen divan efendisi ifadelerinden mücanebet eyleyeceğiz; kendi lisanımızı yazmaya çalışacağız*" (İmzasız, 1891: 4) şeklinde ifade eder. *Musavver Terakki*'nin (Ağustos 1897) imtiyaz sahibi Kirkor Faik "Kariine" başlığıyla kaleme aldığı ön sözde mecmuanın içeriğini belirledikten sonra "*sehlü'l tefehhüm*" (s. 1) olmasına dikkat edeceklerini söyler.

Yukarıda alıntılar yapılan süreli yayınlardan *Tercüman-ı Ahval* ilk özel Türk gazetesidir. *Muhbir* "*Maarif ve havadis-i dâhiliye ve hülasa-ı politikadan bahsedecektir*" şeklindeki başlık altı yazısıyla bir ilke imza atmıştır. Çünkü o güne kadar gazeteler politik haberler vermiş, yazılar yazmıştır ama "politika" kelimesini kendisini tanıtmak için kullanan ilk gazete *Muhbir*'dir. *Mecmua-i Fünun* ansiklopedik özellik gösterir ve Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin yayın organıdır. *Sabah* gazetesi Şemsettin Sami'nin gazetecilik birikimiyle yayın hayatına başlamıştır ve Türk basınının birçok karakteristik özelliğini taşımaktadır. *Resimli Gazete*³ ve *Malumat* siyasetten uzak mecmualardır. *Malumat* kendisini "*Perşembe günleri neşrolunur edebî, fennî, sınaî gazete*"; *Resimli Gazete* de benzer şekilde "*Perşembe günleri neşrolunur fennî ve edebî haftalık gazete*" olarak tanıtmıştır⁴. Yayımlandıkları yıllarda kendinden çok söz ettirmiş, ilgi ile karşılanmış olan bu süreli yayınların farklı amaç, içerik ve hedef kitleleri vardır ama dil konusundaki tavırları birbirine yakındır.

Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e Türk basını halka ulaşabilmeyi, anlaşılabilirliği hedefleyerek Türkçenin sadeleşmesi çalışmalarında yol açıcı olmuştur. II. Meşrutiyet'ten sonra *Genç Kalemler* dergisi etrafında gelişen "Yeni Lisan" hareketiyle bu yol açıcılık çok daha net ve etkili olacaktır.

1.2. Müstakil Makaleler

Dil, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Türk basınının önemle üzerinde durduğu bir meseledir ve eline kalem alan hemen herkes makalelerle bu konudaki görüşlerini beyan etmiştir. Burada bütün makalelerin ismi anılmayacak Türk dili ve edebiyatına yön verebilme kapasitesine sahip olmuş bazı makalelerin ismi kronolojik sıra gözetilerek zikredilecek içerikleri hakkında çok kısa bilgi verilecektir.

Dil, edebiyat bahis konusu olunca tartışmasız ilk akla gelen, Namık Kemal'in *Tasvir-i Efkâr*'da yayımlanan (28, 31 Ağustos 1866) "*Lisan-ı Osmaninin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir*" başlıklı makalesidir. "Söz"ün tanımıyla başlayan bu yazıda sonra edebiyatın millet hayatındaki yeri üzerinde durulmuş, Türkçenin içinde bulunduğu duruma dikkat çekilmiş ve dilin içinde bulunduğu durum için öneriler getirilmiştir (1-4, 1-3).

³ Bu dönemde gazete ve mecmua isimlendirmelerinin yayın periyoduna göre belirlenmediğini belirtmek gerekir. Mesela bir süreli yayın haftada veya on beş günde çıktığı hâlde çıkarıcılar tarafından "gazete" olarak anılmış veya ismi o şekilde verilmiştir. Bunun en güzel bilindik örneği haftada bir yayımlanan *Resimli Gazete*'dir. *Resimli Gazete* ismiyle, haftalık olarak yayın yapan ve farklı tarihlerde yayımlanan birden fazla yayın vardır.

Yine bu dönemin önemli dergilerinden olan *Malumat* başlık altı yazısında kendisini "*Perşembe günleri neşrolunur edebî, fennî ve sınaî gazetedir*" cümlesiyle tanıtmıştır.

⁴ Her iki süreli yayının kendilerini "gazete" olarak takdim etmeleri kavramların tam olarak yerleşmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Ziya Paşa'nın “Şiir ve İnşa” makalesi *Hürriyet*'in 7 Eylül 1868 tarihli 11. sayısında yayımlanmıştır. Bu makalede önce konu olarak niçin “şiir ve inşa” seçildiği sorusu cevaplanır. Şiirin tanımı yapıp çok kısa olarak tarihçesi verildikten sonra okuyucuya “Osmanlı şiiri nedir?” sorusu yöneltilir ve ne olmadığı söylenerek bu sorunun cevabı makalenin sonuna bırakılır. Daha sonra söz “nesir”e getirilir. Zamanın düzyazısına yönelik eleştiriler sıralanır ve bu duruma nasıl gelindiği sorgulanır. Osmanlıcanın kaynağı ve öğretimine dair görüşlerin yer aldığı paragraflar “Şiir ve İnşa”yı bu çalışmanın konusuna bağlamaktadır. Bu paragraflarda Osmanlıcanın bünyesindeki Arapça, Farsçaya ait unsurların öğrenilmesi mecburiyetinin dil öğrenimini zorlaştırdığı anlatılmış, halkın kendisini ilgilendiren kanunları anlayamadığından şikâyet edilmiş ve gerçek şiirimiz ve inşamızın ne olduğu sorusuna cevap verilerek makale bitirilmiştir (Paşa, 1868).

Ahmet Mithat'ın makalesi yine sadelik etrafında döner fakat sadelik meselesinin işlendiği diğer makalelerin aksine eleştirinin hedefinde seçilen kelimelerden öte duyuş-düşünüş tarzı ve bunların üsluba yansımaları vardır. Ahmet Mithat Edebiyat-ı Cedide ediplerini ve onlar gibi yazarları Fransızca düşünüp, Arapça, Farsça yazmakla itham etmiş alaycı bir üslup kullanmıştır. “Dekadanlar” edebiyat tarihlerinde “Dekadanlık” tartışmalarını başlatmıştır (Gökçek 2007). Bu makaleyle o yılların edebî ortamındaki eski-yeni karşıtlığı kutuplaşma derecesine gelmiştir.

1.3. Sütunlar

Türk basınının Türkçeye katkıları bahsinde üzerinde durulması gereken bir başka başlık ise gazete ve dergilerde “Musahhah”, “Öteberi”, “Mütenevvia”, “Lisan”, “Usul-i İnşa” gibi isimlerle açılan dil-imla sütunlarıdır. Bu sütunlarda kelimelerin, bağlaçların doğru yazımına dair kaleme alınan bilgilendirici yazılarla imla meselesinin çözümüne katkı sunulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Mesela *Mektep* mecmuasının “Lisan” sütunu dönüşümlü olarak “Fransız Lisanı” ve “Osmanlı Lisanı” alt başlıklarıyla yayımlanmıştır. “Osmanlı Lisanı” (nr. 22, 4 Ocak 1892-nr. 42, 23 Mayıs 1892) alt başlığında genellikle Faik Reşat tarafından kaleme alınan yazılar vardır. Bu sütunda harekeler, kelimelerin imlası, kullanım alanları gibi konulara yer verilmiş, okur mektupları cevaplanmıştır. Okur mektuplarının çokluğu ve soruların çeşitliliği dil-imla meselesinin o günlerde ilgi çektiğinin göstergesidir. Örneğin bir okuyucu “traş” ve “alev” kelimelerinin Farsça olduğuna dair verilen bilgiye itiraz etmiş, diğeri “Avrupa” kelimesinin “med”li mi “med”siz mi yazılacağını sormuş, bir diğeri de “ne...ne” bağlacının yazımına dair soru yöneltmiştir (Yüksel, 2017). Bu sütunlarla süreli yayınlar adeta birer dil-imla öğretmeni görevi üstlenmiştir. Ahmet Rasim bu ilgiyi, “Gazeliyât ve manzûmâtın ziyade ufak tefek ihtârât-ı lisaniye [lisan ihtarları] tenkidât-ı edebiye o zamanın pek sevdiği, pek özlediği mebâhisden idi” (Ahmet Rasim, 2016: 98) cümleleriyle özetler.

1.4. Tartışmalar

Süreli yayınlar bazen farklı görüşlerin çarpıştığı tartışmalara veya aynı görüşü paylaşan mektuplara sütunlarını açarak dil-imla meselesinin gündeme gelmesini, geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır. Mesela *Ruzname-i Ceride-i Havadis* ile *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin sütunlarında yürütülen ve edebiyat tarihlerinde “Mesele-i Mebhûsetü'n-anhâ” (Kasım-Aralık 1864) olarak anılan dil tartışmasında Arapça Farsça kelime ve tamlamaların yazımı konu edilmiştir. Şinasi bu konuda tavrını *Tasvir-i Efkâr*'ın 15 Aralık 1864 tarihli 256. sayısında, “Her

bir lisan elsine-i saireden aldığı kelimatı lafzen ve manen şivesinin iktizasına göre tadil ve tahvil etmek tabiidir" (s. 4) cümlesiyle belirler. Bu tespit, söz konusu kelime ve tamlamaların aslına uygun yazılması fikrini savunanların bulunduğu bir devir için önemli ve anlamlıdır. Tartışma sürecinde gazete satışlarının arttığı da bilinmektedir (Kahraman, 2010: 167). İlk özel Türkçe gazete *Tercüman-ı Ahval*'in 1860'ta yayımlandığı düşünülürse kamuoyu için bu tartışma oldukça farklı bir deneyim olmalıdır ve tiraj artışının sebebi olarak gösterilebilir. Ayrıca bu tartışmanın dikkatleri dil meselesine çekmiş olabileceği de bir gerçektir.

Mürüvvet'in 16 Mayıs 1888 tarihli 59. sayısında açılan "Lisan ve Edebiyat" sütununda yer alan ilk metin, Faik Reşat'ın kaleme aldığı lisanın o günkü durumundan bahseden bir yazıdır. Bu sütun ileriki sayılarda Nabizade Nazım, Ahmet Mithat, Mehmet Ziver'in de katıldığı bir tartışmaya sahne olmuştur. Bu tartışmada hâlihazırda konuşulan dilin isminin "lisan-ı Türki" mi "lisan-ı Osmanî" mi olduğu gündeme gelmiş, İstanbul ağzı ile Anadolu ve Rumeli'de konuşulan Türkçe arasındaki fark üzerinde görüşler beyan edilmiştir (Polat, 1992: 33-36/15-24). Bu tartışmanın devrine göre dikkat çekici başlığı "ağz" meselesinin gündeme gelmiş olmasıdır.

Edebiyat tarihlerinde çok yer bulmayan bir tartışma da Ahmet Rasim ile Âşık Coşkun arasında yaşanmıştır. Teması "Türkçe yazmak" olarak belirlenebilecek bu tartışmaya sonradan Tefik Fikret, Ebuşziya Tefik, Müstecabizade İsmet, Yeni Tayyar Muharrir-i Nev-cedidimiz⁵ imzaları; iktibaslar cevaplar yoluyla *İrtika, Mahumat, Servet, Tarik, Servet-i Fünun ve Musavver Terakki* gazete ve mecmuaları da katılmıştır (Kumsar, 2016). Söz konusu tartışmada Ahmet Rasim'in dilde sadelik, edebî, ilmî yazıların dili, yüzyıllar boyunca insanımızın tercümanı olan kelimelerden ve üsluptan vazgeçmenin mümkün olup olmadığı gibi konularda ileri sürdüğü görüşleri önemlidir. Yazarın Türkçe yazmak gayretlerini, dil konusunda bilgi sahibi olmayan kişilerin isteğine göre düzenlemeyi uygun görmemesini ve bu yolda yapılanları "*lisanı üryan, perişan akraba ve hîşânından dūr, müzeyyenat-ı edebiye ve lafziyesinden mahrum bırakmak*" (Ahmet Rasim, 1899: 1189) olarak nitelendirmesini devri içinde değerlendirmek gerekir.

Makaleye esas alınan zaman diliminde İstanbul sadece siyasi değil kültürel başkenttir. Basın tarihi, vilayetlerde çıkarılan gazeteler de olmakla birlikte büyük ölçüde İstanbul basını merkezli değerlendirilir. Bununla birlikte Türk basınına dil konusundaki tavrı ve katkıları merkezli bakış İzmir ve Selanik'teki faaliyetlerden de söz etmeyi gerektirir.

İzmir basını ve Türkçe yazmak denilince akla ilk gelen isim Necip Türkçü hatıralarında sade Türkçe ile yazmak, konuşulduğu gibi yazmak, Türklük fikir ve duygusunu, dil sevgisini işlemek bakımından İzmir'in, Mehmet Şeref Bey isminin ve İzmir'deki *Ahenk, Hizmet* gazetelerinin hatırlanması gerektiğini söyler (Türkçü, 2003). Necip Türkçü'nün "Konuşma Diliyle Yazma" olarak isimlendirdiği küçük çapta bir tartışma görüntüsü arz eden bu hareket Mehmet Şeref'in Necip Türkçü'yü *Ahenk* gazetesinde dil konusunda yazmaya davet etmesiyle başlar. Türkçü'nün yazıları *Ahenk*'te değil Tefik Nevzat'ın yayımladığı *Hizmet*'te "Türkçe Dilimiz" başlığıyla dokuz büyük makale olarak çıkar. Tefik Nevzat'ın bu fikirleri benimsemesi ve gazetesini bu tarz yazılara açması sonucu *Hizmet, Ahenk* ve *İzmir* gazetelerinde büyük yankılar uyandıran makaleler ve bu hareket yirminci yüzyılın ilk iki yılında İzmir'in fikir

⁵ Ahmet Rasim'in takma isimlerindendir (Nerkiz, 2023: 358).

ve edebiyat hayatını canlandırmıştır (Huyugüzel, 2014).

Selanik'te yayımlanan *Çocuk Bahçesi* dergisi sayfalarındaki dilde sadelik bahsine uzanan bir tartışma Mehmet Emin Yurdakul'un Rıza Tevfik Bölükbaşı'na ithafen yazdığı "Ölü Kafası" şiirine Rıza Tevfik'in teşekkür mahiyetindeki bir yazısıyla başlar. Rıza Tevfik ile Ömer Naci arasındaki tartışmaya Raif Necdet Kestelli ve Hüseyin Cahit Yalçın da katılmış, tartışma derginin hükümet tarafından kapatılmasına kadar on sayı (nr. 32-43; 21 Eylül-14 Aralık 1905) devam etmiş, Türk dilinin sadeleşmesi ve vezin etrafında gelişmiştir (Kahraman, 2003: 91). Tartışmayı başlatan yazı "Türklerin Muhterem Şairi Mehmet Emin Bey'e" ithafı, Doktor Rıza Tevfik imzasıyla *Çocuk Bahçesi*'nde (Eylül 1905) yayımlanmıştır ve büyük ölçüde Mehmet Emin'e ve şiirlerine övgüyü içermektedir. Bu yazıda Türkçe söyleyip yazmanın sadece aruzdan, Arapça Farsça kelime ve tamlamalardan vazgeçmekle mümkün olmadığına dikkat çekilir bunun ancak Türklüğü anlamak ve sevmekle mümkün olacağı vurgulanır. Rıza Tevfik'e göre Türkçe şiir yazmak, "*Türklüğün hasayis-i fikriye hasayil-i vicdaniyesine, zevkine, keyfine, ihtiyacına, itikadına göre yazmaktır. Fazla olarak o gibi hususiyattan mürekkep olan bu mizaç-ı kavmiyi sevmek, hem de samimen sevmektir.*" (Bölükbaşı, 1905: 4) Bu sözler 1911'de yine Selanik'te *Genç Kalemler* dergisi etrafında toplanan Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem tarafından dilde, kültürde, anlayışta millilik arayışı olarak sistemli bir hâle getirilecektir.

1.5. Mektuplar

Tamamıyla bir tartışma zemini oluşturmasa bile gazete, dergi sütunlarında yayımlanan mektuplar da dil-ımla bahsinin gündeme gelmesini veya gündemde kalmasını sağlamıştır.

Dil konusunda görüş alışverişi yapılan mektuplar bazen dönemin tanınmış isimlerinin yazışması şeklinde olmuştur. Mesela, *Resimli Gazete*'de Faik Reşat ile Müstecabizade İsmet arasındaki bir mektuplaşmanın konuları arasında dil bahsi de önemli bir yer tutar. Altı sayı devam eden bu mektuplaşmada edipler "tarz-ı cedid" üzerinde durur, gençlerin kullandıkları bazı ifadeleri anlayamadıklarından şikâyet ederler. "Tarz-ı cedid" tamlamasının anlamı ve mektupların 10 Haziran-8 Temmuz 1897 arasında yayımlandığı göz önüne alınca "tarz-ı cedid" sözüyle Edebiyat-ı Cedide ediplerinin kastedildiği kolayca anlaşılacaktır (Yüksel, 1999).

Bu çerçevede *Servet* gazetesi sütunlarında "Türkçe Mektuplar" başlığıyla düzensiz aralıklarla yayımlanan mektuplar da örnek olarak gösterilebilir. "Anadolu'daki köylünün, çiftçinin anlayacağı yazılar"ın, "akşam evine dönen bir Türk çobanın Emiş'ine, Fadiş'ine söylediği sade şiirler"ın söz konusu edildiği (Vassaf Kadri, 1899) görülmektedir. Zaman zaman eleştirel bir üslubun da sezildiği bu mektupların içerikleri yazışmaların Ahmet Rasim ile Âşık Coşkun arasındaki tartışmanın bir uzantısı olduğunu göstermektedir. *Servet*'teki mektupların altında Ahmet Rasim, Hüseyin Vassaf, Nazif Sururi gibi bilinen imzaların yanı sıra "Karilerinizden Abd-i Aciz Çelebioğlu A(yın). H(a). Y(e)", "Mudanya'dan Askeroğlu Ali Fahri", "Kastanboli'de Seyit Bey'in Oğlu Cemil Hüsamet'in⁶", "Cerideyi Okuyanlardan Biri" gibi dil konusunda hassas olduğu anlaşılan okuyucuların imzaları da vardır (Yasak, 2020).

⁶ "Servet gazetesi başyazıcılığına" hitabıyla yayımlanan yazının başında "Kastamoni'den:" notu vardır ama yazının altındaki imza çok açık olarak "Kastanboli'de Seyit Bey'in Oğlu Cemil Hüsamet'in" şeklindedir (*Servet*, nr. 327, 8 Mayıs 1899: 4). Kastamonu ismi Arap, Batı ve Osmanlı kaynaklarında farklı imlalarla yazılmıştır. Batı kaynaklarında Kastamboli yazılışı vardır, Osmanlı kaynaklarında ise Kastamoni ismi yaygın olarak kullanılmıştır (Kankal, 2004). Kastanboli şeklindeki imla da

Görüldüğü gibi süreli yayınlardaki mektuplar bazen devrin tanınmış edipleri ile herhangi bir okuyucunun aynı mesele etrafında ve aynı sütunda buluşmasını da sağlamıştır. Bu birliktelik dil-imla konusunun okuyucular tarafından da ilgiyle takip edildiğini göstermeleri bakımından anlamlıdır.

Bu minval üzere yürütülen büyüklü küçüklü başka tartışma ve mektuplaşmalar vardır. Burada dikkat çekilmek istenen tartışma ve mektupların içeriğinden öte dil-imla konusunun zamanla farklı mecralara yöneldiği ve günün tanığı olan süreli yayınlar vasıtasıyla günümüze aktarıldığıdır.

2. Kelimelerle Aktarılan Kültür: Metinlerin Dili

Türk basın tarihinin başlangıcında gazeteler, kaynağı Batı olan fikir, kavram ve hayat tarzının tanıtılmasında önemli rol üstlenmiştir. Gazete dili lisana yavaş yavaş garbın sızdığıнын işaretini de verir. *Takvim-i Vekayi* devlet adamlarına padişahın hediye ettiği merasim kılıçlarını epée diye kaydeder (Tanpınar, 1976). *Ceride-i Havadis*'in 63. sayısında yayımlanan tiyatroya dair bir yazıda geçen (İmzasız, 1842⁷) trajedi, komedi, melodram, vodvil, pandomima, bale gibi kelimeler sadece tiyatro türünün değil Batı kültürünün de tanınmasına vasıta olmuştur. İlk özel Türk gazetesi *Tercüman-ı Ahval*'in "Mukaddime"sinde "heyet-i içtimai, beyan-ı efkâr, vezayif-i kanuniye" gibi o yıllar için yeni olan kavramlar vardır.

Makaleye konu olan 19. yüzyılın ikinci yarısı Arapça-Farsça kelime ve tamlamaların yoğun olarak kullanıldığı, Batı kaynaklı özellikle Fransızca kelimelerin hızla yayıldığı bir zaman dilimidir. Şark dillerinin etkisi kabullenilmiş gibi görünse bile yukarıda yer alan *Malumat* mukaddimesindeki "Fransızca bozmalar" ayrıntısı o yıllarda gittikçe artan Fransızca kelime kullanma merakını yansıtmakta ve tepkiyi dile getirmektedir.

Batı kültürünün basın aracılığıyla Türk okuyucusuna tanıtımında süreli yayınlarda çıkan haberler ve yayımlanan edebî metinlerde bulunan özel isimlerin de rolü vardır. Mesela *Musavver Medeniyet* gazetesinde, Kıbrıs'ta bulunan Bakkhos (Dionysos) ve Silenos heykelleri, bunların asıllarına uygun resimleri, heykellerin durumu ve Osmanlı müzesine nakilleri dört sayı devam eden bir haber dizisi olarak yayımlanmıştır (Yüksel, 2018). *Malumat*'ta Mehmet Celal'in "Venüs Denizden Çıkıyor" (1899) başlıklı bir şiiri vardır. Bu örneklerde dikkat edilmesi gereken nokta mitolojik isimler olmalıdır ve bunlar Türk okuyucusunun Batı medeniyetinin temeli olan antik Yunan kültürünü de basın aracılığıyla, belki bir dip dalga olarak tanıdığını göstermektedir.

Edebiyat-ı Cedide topluluğunun dağılmasından sonra yeniden fen, aktüalite ağırlıklı içerikle çıkarılmaya başlayan *Servet-i Fünun* dergisinde moda, Avrupa'da kadın perukları, el kürkleri anlatılmış velespit (bisiklet) müsabakaları haberi yapılmıştır (Fındıkçı, 2019).

Konuya basının fennî yazılara yönelmesi açısından bakınca dikkate alınması gereken husus dönemin siyasi ortamıdır. Çıkarılan kararname, sansür ve gazeteciler üzerindeki baskı, basının zamanla siyasetten uzaklaşması, haber gazetelerinin yanında, hatta onlardan daha

---

mektup sahibinin tercih ettiği bir yazım olmalıdır.

⁷ *Ceride-i Havadis*'te sayfa numaraları mevcut değildir, parantez içindeki sayfa numaralarına gazetenin sayfaları sayılarak ulaşılmıştır.

yaygın olacak şekilde, kültür, edebiyat, aktüalite ağırlıklı dergilerin görülmeye başlamasına sebep olmuş bu da okuyucuların daha farklı boyutlarda Batı'yı tanınması sonucunu doğurmuştur.

3. Sorunlar

Yukarıdaki tespitler, dil konusunun başlangıçtan itibaren Türk basınında ilgi odağı olduğunu ve süreli yayınların farklı platformlarında gündeme getirildiğini göstermektedir. Bu platformlarda konuşulan başlıklar ise; dilin adı, sadelik meselesi, imla, alfabe, terimler ve çözüm önerileri olarak belirlenebilir. “Sorunlar” ana başlığı altında o yıllarda görüş beyan edilen dil sorunları, mümkün olduğu kadar farklı dergi ve yazar ismi anılarak, dikkatlere sunulacaktır.

3.1. Dilin adı

Lisana dair kaleme alınan ilk yazılardan itibaren hâlihazırdaki dilin ismi konusunun gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Gazete ve mecmua sütunlarındaki yazılarda dilin ismi büyük çoğunlukla lisan-ı Osmani, Osmanlı lisanı olarak geçer ama lisan-ı Türki, Türkçe gibi isimlendirmeler de görülmektedir. Mesela Namık Kemal makalesine “Lisan-ı Osmaninin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir” başlığını vermiştir ama metinde hakkında söz söylediği dilin ismine zaman zaman “Türkçe” demiştir.

Dilin ismi, tek başına bir tartışmanın veya yazışmanın teması olmamış ama dil yazılarında çoğunlukla değinilen bir konu olmuştur. Aşağıda bu iki isimlendirmeden hangisinin niçin kullanılması gerektiğini kanıtlarla anlatmaya çalışan iki makale dikkatlere sunulacaktır. “Osmanlı lisanı” isimlendirmesi için döneminde etkili bir isim olması ve bakış açısındaki orijinalite bakımından Ahmet Mithat'ın makalesi önemlidir. Yazar *Dağarcık*'taki (Cüz 1, 1872) “Osmanlıcanın Islahı” başlıklı yazısında “Osmanlı lisanı” isimlendirmesini bir mecburiyet olarak değerlendirir. Yazar bu makalede öncelikle her lisanın başka lisanlardan kelime almasının kaçınılmaz olduğunu söyler. Ahmet Mithat önce, “*Vakıa Osmanlılar Asyâ-yı Vusta*”tan geldikleri zaman beraber getirmiş oldukları lisanı muhafaza etmiş olsaydılar da badehu terakkiyat-ı medeniye nisbetince lisanın dahi terakkiyatını yine Türkçe dairesinde aramış olsaydılar şimdi kendilerine pek büyük teşekkür ederdik.” (s. 21) diyerek geçmiş eleştirir. Daha sonra “*Ne fayda ki o zamanlar İran ve Arabistan'dan celbine mecbur olduğumuz fuzalâ ve üdebâ Arap ve acem lisanından ahzına lüzum gördükleri şeyleri Türkçeleştirmek dahi şöyle dursun belki Türkçemizi dahi elimizden alarak Arabileştirmişler veyahut Farisileştirmişlerdir*” (s 21) tespitini yapar ve gelinen noktada yazılanları ne Arap'ın ne Acem'in ne de Türk'ün anladığına dikkat çeker. Ahmet Mithat “Osmanlı lisanı” isimlendirmesini de işte bu sebebe dayandırır. Ona göre “*Milletimiz ana lisanı bulunan Türkçeyi kaybederek, onun yerine 'Osmanlı lisanı' isminden başka hiçbir isim kabul edemeyecek olan bir lisan öğrenmiştir*” (s. 21).

Lisan-ı Türki isimlendirmesinde ise öncelikle Ali Suavi'nin hatırlanması gerekir. Yazar, *Muhbir*'deki ve Paris'te yayımlanan *Ulûm*'daki yazılarında Türkçe, Türkçe lisanı gibi isimleri tercih etmiştir. (Levent, 1960) *Muhbir*'in 1867'de *Ulûm*'un 1869'da yayımlandığı düşünülünce bu tercihler devri için oldukça ileri bir adımdır. Ali Suavi'nin yolunu daha ilmî ve bilinçli bir yaklaşımla devam ettirenlerin başında Ahmet Vefik Paşa, Şıpka kahramanı Süleyman Hüsnü Paşa, Şemsettin Sami gelmektedir. Bu yazıda, tespit edilen olgular süreli yayınlardaki

makaleler üzerinden gösterilmeye çalışıldığı için bu isimlerin kitap, sözlük gibi çalışmalarına değinilmemiştir. Şemsettin Sami tarafından kaleme alınıp *Hafta* dergisinin 3 Kasım 1881 tarihli sayısında yayımlanan “Lisan-ı Türki (Osmani)” isimli makalesi dilin adına dair görüş beyan etmesi bakımından önemlidir. Yazar konuya siyasi, coğrafi ve gramer açısından bakar detaylı bir değerlendirme yapar ve Türkçenin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan önce de var olduğuna dikkat çeker ve dilin adının “Lisan-ı Türki” olması gerektiğini savunur (177-181).

3.1. Dilde Sadeleşme

Halka, halkın anlayacağı bir dille hitap etmek başlangıçtan II. Meşrutiyet'e basında en çok üzerinde durulan meseledir. Bu bahis, özellikle resmî yazışmalarda çokça kullanılan Arapça-Farsça kelimeler, tamlamalar, yazı dili-konuşma dili arasındaki uyumsuzluk merkezli olarak dil konusunu işleyen ilk makalelerden itibaren sadelik arzusunun önündeki engel olarak görülmüştür.

Dilde sadelik bahsinin başlıklarından birisi konuşma diliyle yazı dili arasındaki farklılıklar olmuştur. Namık Kemal “Lisan-ı Osmaninin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir”de (1866) bu konuya “*Ekser erbab-ı kalem yazdığını söylemekten ve söylediğini yazmaktan haya eder. Hâlbuki bunda utanılacak bir hâl var ise tebliğ-i efkârda asıl olan lisana başka ve vekil olan kaleme başka edep tasavvur etmektir.*” (nr. 416, s. 3) sözleriyle değinir. Çeşitli okullarda dil-edebiyat dersleri veren *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* yazarı Faik Reşat'ın *Mektep*'te (1891) yayımlanan bir yazısındaki “*Hâl böyleyken garip değil midir ki, bizde hâlâ söz söylemek için başka, yazı yazmak için başka lisan tasavvur olunur! Yazı yazmak lazım gelince de mutlaka ona mahsus (!) lisan kullanılacağı itikat ediliyor!*” (Faik Reşat, 1891: 39) cümleleri de Namık Kemal'in tepkisine benzer bir tepkidir.

Musavver Terakki'nin (Ocak 1902) Musahabe sütunundaki Halil Rüştü⁸ imzalı “Lisana Dair: İmla” başlıklı yazıda “*Lisan-ı tahrir ile lisan-ı tekellümün yekdiğerine yaklaştırılması iyiden iyiye taayyün ve tahakkuk etmiştir*” (nr. 46: 340) cümlesi geçer. Bu cümle yazı dili-konuşma dili uyumsuzluğu meselesinde belirli bir aşamanın katledildiğini bir süreli yayın tanıklığıyla göstermektedir.

Dildeki Arapça-Farsça kelimeler ve tamlamaların çokluğu dilde sadeleşme arzusunun önündeki bir engel gibi görünmektedir fakat bu kelimelerden vazgeçilemeyeceği fikri de yaygın olarak dile getirilmiştir. Mesela sadelikten asla taviz vermeyen Ahmet Mithat “Osmanlıcanın Islahı” (1872: 21) başlıklı makalesinde “*Biz Türkistan'dan getirmiş olduğumuz asıl ana lisanımızı kaybetmiş bulunduğumuzdan şimdiki hâlde lisanımızdan Arabi ve Farsî lügatlerini çıkarmış olursak Osmanlı kamusunun hemen bütün bütün boşalacağı dekârdır*” der.

Şemsettin Sami, *Hafta* dergisinde yayımlanan “Lisan-ı Türki (Osmani)” başlıklı yazısında “*Lisanımızda müstamel olan Arabi ve Farsî kelimeler daima ecnebi sıfatıyla durup, tamamıyla lisanımıza karışmamış, ve lisanımızın kavaid ve şivesi asla mütegayyir olmayarak, yine esas-ı asliyesini muhafaza etmiştir* (Şemsettin Sami, 1881:180) tespitini yapar. Yazara göre “*her ne vakit istersek, bu kelimat-ı ecnebiyeyi atarak, lisanımızı temiz ve tathir etmek elimizdedir* (Şemsettin Sami, 1881:180).

⁸ Tarihî romanlarıyla tanınan Turhan Tan'ın müstearlarından birisidir (Göşen, 2023).

Bu konunun çözümü genel eğilimle, Türkçede karşılığı olan Arapça-Farsça kelimelerin kullanılmaması ve tamlamaların Türkçe gramere uygun yapılması olmuştur. Mesela İsmail Şilyani *İrtika*'daki "Fazilet-i Lisan-ı Edebi" başlıklı makalesinde, Arapça Farsça kelime kullanımının Türkçede karşılığı olmayanlarla sınırlı olması gerektiğini savunur (Kumsar, 2015: 186). Bununla birlikte konuya edebî eserler açısından bakıldığı zaman asırlardır kullanılan Arapça Farsça kelimelerden vazgeçmenin doğru olmayacağını düşünenler de vardır.

Batı'dan yapılan tercüme artması, bunların başlangıçta olduğu gibi özet tercüme şeklinde değil eserin üslubunun da göz önüne alınarak yapılması dildeki Batı kaynaklı kelimeleri arttırmıştır. Bu konu sadece tercüme metinlerle sınırlı kalmamış, Batı etkisi yıllar geçtikçe daha görünür hâle gelmiştir.

Eski-yeni tartışmalarının yoğunlaştığı yıllarda devrin genç edipleri Recaizade Mahmut Ekrem ve Muallim Naci etrafında toplanır, ölümünden sonra dahi Muallim Naci tartışmaların konusu olur (Oktay, 2023). İsmi etrafında çok tartışma olmakla birlikte Muallim Naci dil konusundaki tavrı ile dönemin gençlerini ve aydınlarını büyük ölçüde etkilemiştir. O, Türkçe karşılığı varken Batı kaynaklı kelimelerin kullanımını *Mecmua-i Muallim*'in 9. sayısında başlayan ve 12. sayıda devam eden "Makale" başlıklı yazısında Avrupa'daki terakkiye az çok hissedar olduğumuzu söylemiş, bunun sonucu bazı kelimelerin ortaya çıkacağını kabul etmiş, Avrupa'dan gelmekte olan bütün kelimeleri almak zorunda olup olmadığımızı sorgulamış, "mevsim", "sezon" kelimelerini örnek göstererek tercihini Batılı kelimeleri kullanmaktan yana yapanları eleştirmiştir (1887).

Özellikle Edebiyat-ı Cedide sanatçılarının Batı'nın duyuş, düşünüş tarzını da almaları ve bunları ifadeye takip ettikleri metot büyük ölçüde yadırganmalarına ve zaman zaman alaycı bir üslupla eleştirilmelerine sebep olmuştur. Bu konuda Mehmet Celal'in, *İrtika*'da yayımlanan "Edebiyat-ı Cedide" isimli şiiri dikkat çekici bir örnektir (1899).

Müstecabizade İsmet, *Resimli Gazete*'de yayımlanan bir mektubunda yeni terkiplere karşı ılımlı bir yaklaşım sergilemiş gibidir: "*Şu hâlde mütemeddin bir milletin edebiyatı bittabi o nispette müterakki olmak lazım geleceğinden yeni yeni fikirleri, hisleri ifade için yeni lafızlar terkipler ihdas ve ihtirai zaruridir ki bâlâda numune olarak birkaç tanesi tahrir edilen terkipler dahi şu ihtiyaç-ı edebî üzerine ihdas edilmiş olsa gerek*" (Yüksel, 1999).

Sürelî yayınlardaki yazılar, dildeki Batı kaynaklı kelimelere karşı temkinli davranıldığını göstermektedir.

Gazete ve dergilerdeki yazılar Türk aydınının sadelik bahsinde çok ısrarlı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte başlangıçtan II. Meşrutiyet'e kadarki süreç Türk aydınının sadeleşme arzusu ile alışkanlıkları arasında yaşadığı çelişkiye de tanıklık etmiştir. Mesela Namık Kemal'in "Lisan-ı Osmaninin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir" (1866) başlıklı makalesindeki, "*Bu makalenin tarz-ı ifadesi, edebiyatın sadeliğini arzudan ibaret olan mevzuuna mugayir ise de*" (nr. 417: 3) cümlesi bu çelişkiyi göstermesi bakımından önemlidir.

Yukarıda alıntılanan *Resimli Gazete*'nin (Mart 1891) dil konusundaki tavrını açıkladığı "*Şive-i kavaid-i lisanın müsait olduğu derecede sade ve her türlü tekellüf-i münşiyane ve istilah-perdazanedan ari bulunmasına dikkat edilecektir*" cümlesinin hemen altındaki "*bu sözün*

ezcümle şu mukaddime gibi bazı mahallerde bittabi hükmü olamaz" (İmzasız, 1891: 2) açıklaması Türk aydınının sadelik arzusu ile alışkanlıkları arasında yaşadığı ikiliğin ifadesidir.

Belirlenen zaman diliminden günümüze yansıyan en ağır dil ve üslup, padişaha bağlılığın, övgünün, minnetin kalıplaşmış ifadelerinde görülmektedir. Mukaddimelerin, makalelerin, haber metinlerinin başlangıcında mutlaka yer alan bu ifadeler 1831'den 1908'e giden süreçte gittikçe kalıplaşmış ve ağırlaşmıştır. Bu gidişat devrin siyasi ortamının dil vasıtasıyla bugüne yansımaları olarak değerlendirilmelidir. Günümüzde Tanzimat ve I. Meşrutiyet basını üzerinde yapılan çalışmaların en yorucu kısımları bu cümlelerin Latin alfabesine aktarımında yaşanmaktadır.

Yukarıda örnekleri verildiği üzere uygulamalarda bazı tereddütler olmakla birlikte denilebilir ki dile verilen önem, dilde sadelik ve halka hitap etme arzusu; padişahla edibi, gazete ile dergiyi aynı noktada buluşturmuştur (Tanpınar, 1976).

3.2. İmla

Konuşulan dilde Arapça, Farsça kelimelerin, tamlamaların çokluğu, okuma-yazma öğrenmek için bu dillerin kurallarının da öğrenilmesi gerektiğine, bu gerekliliğin doğurduğu zorluklara başta Ziya Paşa'nın "Şiir ve İnşa"sı olmak üzere birçok makalede değinilmiştir.

Birden fazla dilin Türkçe üzerinde tahakkümünün gözlemlendiği bu yıllarda kelime ve tamlamaların imlası da önemli bir mesele olarak Türk aydınının gündemini işgal etmiştir. Yukarıda ilk dil tartışmasının Arapça-Farsça tamlamaların yazımı üzerine olduğu belirtilmişti. Kelime ve tamlamaların imlası meselesi sadece bu tartışmayla kalmamış gazete ve dergi sütunlarında zaman zaman işlenmiştir. Mesela *Tercüman-ı Hakikat*'in 2480. sayısında (23 Eylül 1886) "Birkaç Şakirt" imzasıyla ortaya atılan "zadegan" kelimesinin nasıl yazılması gerektiğine dair bahis, öğrenci olduklarını ima eden imzalarla dört sayı devam etmiştir (Bir Küçük Şakird-i Mektep, nr. 2482, 25 Eylül 1886; Zadeganı Hâsız Yazanlar, nr. 2484, 28 Eylül 1886; İmzasız, nr. 2487, 1 Teşrinievvel 1886) (Bozpolat 2013; 235). Velet Çelebi İzbudak, *Hazine-i Fünun*'da (Şubat 1895) "beyhude", "ilhak", "nanpare", "iskân" kelimelerinin doğru yazımlarına dair bilgiler vermiştir (Şimşek, 2007: 69). Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası Bihruz Bey'in Âşıklığı* isimli eserinin *Servet-i Fünun*'da tefrikasına başlanması üzerine "araba" kelimesinin "ayın" ile mi "elif" ile mi yazılması gerektiğine dair sözlüklere atıflar yaparak bir makale kaleme almış, Hüseyin Kâzım Kadri de aynı şekilde sözlüklere atıflar yaparak bu makaleye eleştiriler yöneltmiştir (Ayata, 1996.).

3.3. Alfabe

İmla konusundaki problemlerin çözümü için alfabeyle yönelik bazı teklifler de süreli yayınlarda görülmektedir.

Ali Suavi, Paris'te yayımlanan *Ulum* gazetesindeki "Lisan ve Hatt-ı Türki" başlıklı yazısında Arap alfabesinin bazı kusurları olduğunu fakat değiştirilmesine taraftar olmadığını belirtmiştir. Londra'da çıkarılan *Hürriyet* gazetesinin 59. sayısında yayımlanan Farsça bir mektupta harflerin ıslahına dair üç maddelik öneri sunulmuş, aynı gazetede ve muhtemelen Namık Kemal'in kaleme aldığı bir cevapla bu önerilerin uygun görülmediği belirtilmiştir. İstanbul basınında da aynı konu tartışılmış, Hayrettin ve Ebüzziya Tefvik *Terakki*'de farklı görüşler dile getirmiştir (Levent, 1960).

Alfabeyle dair çalışmalar söz konusu olunca anılması gereken bir isim de Ahundzade Mirza Fethali'dir. Kamuoyu onun alfabenin ıslahına dair önerileri ve girişimlerini muhtemelen basından öğrenmiştir. Bu girişimden bahseden yazı Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniyenin yayın organı olan *Mecmua-i Fünun*'un on dördüncü sayısında (Ağustos 1863) "İslah-ı Resm-i Hatta Dair Bazı Tasavvurat" başlığı ve sonunda "*Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniyede 1278 senesi zilkadesinin on üçü tarihinde Münif Efendi'nin husus-ı mezkura dair telaffuz eyledikleri makaledir.*" (s. 69-74) açıklamasıyla yayımlanmıştır. Bir tutanak olarak değerlendirilebilecek bu metinde önce Ahundzade Mirza Fethali'nin alfabe konusundaki girişimi özetlenmiş, ileri sürülen görüşlere dair çekinceler dile getirilmiştir.

3.4. Terimler

Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e Türk basınında gündeme gelen konulardan birisi de ilmî terimler meselesidir. Avrupa'yla temasların sonucu Türk aydınının kelime kadrosunda yer almaya başlayan Batı kaynaklı siyasi, hukuki, felsefi kavramlar terimler meselesinin birinci başlığı olarak düşünülebilir. Tanzimat aydınının siyasetin içinde, gazetelerin muhalefetin merkezi olması bu terimlerin yaygınlaşmasında basının rolünü görünür kılar fakat II. Abdülhamit'in gittikçe artan baskısı süreli yayınların siyasetten uzaklaşmasına ve basının bu rolünün azalmasına sebep olmuştur.

Terimler meselesinde ikinci başlık pozitif bilimler ve fen-teknoloji alanları için açılmalıdır. Türk basın tarihinin hemen başlangıcında yer alan *Muhbir* gazetesinde Ali Suavi *Tarifât* adlı risaleyi tefrikaya başlamış ve yeni terimleri tarif etmeye çalışmıştır (Levent, 1960: 103). Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e doğru süreli yayınlarda fennî yazıların sayısının arttığı görülmektedir. Bu artış, gittikçe yoğunlaşan siyasi baskı ve sansüre karşı gazete çıkaranların uyguladıkları bir otokontrol olarak düşünülebilir. Ayrıca, "*Realizme kaynaklık eden pozitivist düşüncenin yaygınlaşması dergilerin bir şekilde bilimden bahsetme ihtiyacı duyması(nın)*" (Kumsar, 2016: 364) sebebi olarak gösterilebilir.

Konunun dil-basın ilişkisiyle ilgisi ise söz konusu metinlerin kelime kadrosu ve üslubuna yöneliktir. Bilimsel gelişmeler ve bunların halka tanıtılması amacıyla kaleme alınan makalelerin üslubu, terimlerin orijinal şekliyle mi yoksa Türkçe karşılıklarının mı kullanılması gerektiği, o yılların dil meseleleri arasındadır ve süreli yayınlarda tartışılmıştır.

Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e giden süreçte süreli yayınlarda fennî konulara gittikçe artan bir oranda yer verildiği yukarıda ifade edildi. Bu yazıların sade dil ve anlaşılır bir üslup taşıması gerektiği fikrini dile getiren görüşler de dergilerdeki fennî yazıların sayısı ile orantılı olarak artmıştır.

Basında görüldüğü ilk yıl (1897) edebî yazıların fennî yazılara göre daha fazla görüldüğü (Akça, 2020: 316) *Musavver Terakki*'nin 1900'den itibaren yayımlanan sayılarına kuşbakışı bir nazar fennî yazılar, bunların dil ve üslubu meselesinin işlenişine dair fikir verecektir. Derginin dördüncü senesindeki Bedrettin imzalı "İstilahat-ı Elektrikiye Muharririne" (nr. 6, 3 Ekim 1900) başlıklı yazıda bir taraftan fennî yazıların sade olması fikri savunulurken bir taraftan da *Musavver Fen ve Edep*'te bu başlıkla kaleme alınan yazılar terimlerin doğru tanıtılmadığı iddiasıyla eleştirilmiştir (Göşen, 2023). Beşinci senesinde (1902) fenne dair yazılar ve fenle uğraşan kişiler övülür, okuyucudan bu tarz yazılar talep edilir (Tuna, 2021: 31). Derginin altıncı

senesinde fen alanında önceki senelere oranla daha nitelikli fen yazıları vardır ama başyazar İskeçeli Mehmet Sıtkı bunun yeterli olmadığı düşüncesindedir. Bu senenin 37. sayısında yayımlanan bir okuyucu mektubunda fennî yazıların üslubunun daha açıklayıcı olması arzu edilmektedir (Avcu 2021). *Musavver Terakki*'nin yedinci senesindeki “Mütalaa” başlıklı bir yazıda yer alan (nr. 23, 25 Ekim 1904: 182) “*Bir eser, ne kadar açık yazılır, ne derece basit ve muhtasar cümlelerle ifade edilirse o nispette kariinin heves ve nazar-ı mütalaasını celp eder*” cümlesi ise konuya dergiyi daha ilgi çekici kılmak açısından da bakıldığını düşündürmektedir. Bu makalenin başyazar Birecikli N(amık) Ekrem tarafından kaleme alınmış olması dile getirilen görüşlerin yayın politikası olarak değerlendirilmesine imkân tanımaktadır (Rumeysa, 2023).

4. Öneriler

Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e Türk aydını, takip edilecek yol için farklı teklifler sunmuş olsalar bile, hâlihazırdaki dilin ıslahı konusunda hemfikirdir ve süreli yayın sütunlarında buna dair öneriler de vardır. Bunları dilin kurallarını düzenleyecek bir cemiyet kurulması ve Türkçenin öğrenimini, doğru kullanımını sağlayacak kitapların hazırlanması gerektiği başlıkları altında toplamak mümkündür.

4.1 Cemiyet Fikri

Dilin ıslahı için sunulan tekliflerden birisi yazım kurallarını düzenleyecek bir encümenin kurulmasıdır.

Muallim Naci *Tercüman-ı Hakikat*'te (Kanunusani 1883) yayımlanan bir yazısında imlanın ıslahı için cemiyet kurulması fikrini dile getirmiş ve ismini de “Cemiyet-i İlmiye” olarak önermiştir (Tarakçı, 1994: 319). Bu fikir yukarıda anılan *Mürüvvet*'teki tartışmada ilk önce Mehmet Ziver tarafından ortaya atılmış Faik Reşat, Ahmet Mithat tarafından desteklenmiştir. Ahmet Mithat “Akademi” ismini önerir. Faik Reşat “Cemiyet-i İlmiye-i Resmîye” olarak görüş beyan eder ama ismin “Encümen-i Daniş” olabileceğini de söyler (Polat, 1992: 33-36/15-24).

Bu tartışmada encümen fikrine Nabizade Nazım *Mürüvvet*'in (Mayıs 1888) 69. sayısındaki yazısında “*Bir kelimeyi tasarruf, bir imlayı kabul halkın hakkıdır ki tesirat-ı tabiiyeden başka hiçbir kaideye tâbi ve mahkûm olamaz* (s. 3) cümleleriyle itiraz eder.

Servet'teki (nr. 4, s. 2) imzasız bir yazıda da “Encümen-i Daniş” fikri üzerinde durulmuş ve bu kurulda yer alacak isimlerin uzman olması ve devlet tarafından desteklemesi gerektiği fikri savunulmuştur (Çelik, 2018).

4.2. Kitap ihtiyacı

Namık Kemal *Tasvir-i Efkâr*'da yayımlanan “Lisan-ı Osmaninin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir” başlıklı makalesinde o yıllarda Türk dilinin içinde bulunduğu durumu tespit ettikten sonra çözüm önerilerini beş madde olarak sunmuştur. Bunlar; Türkçeye mahsus bir sözlük, antoloji, belagat kitaplarının hazırlanması. Dilin kurallarının ve galat-ı meşhur kullanımının düzenlenmesi olarak özetlenebilir (nr. 417: 1, 2).

Bu süreçte *Lehçe-i Osmani* (1873-1876), *Lugat-i Remzi* (1888), *Lugat-i Naci* (1894), *Kamus-ı Türki* (1900) ve Şemsettin Sami'nin Türkçeden Fransızcaya, Fransızcadan Türkçeye

sözlükleri yayımlanmıştır. Bu yayınlar sözlük ihtiyacının büyük ölçüde karşılanması demektir. Namık Kemal'in önerdiği müntehabat mecmuaları konusunda da ciddi girişimler vardır. Mesela Ebüzziya Tevfik'in *Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye'si* (1879), Faik Reşat'ın "*Muharrerat-ı Nadire yahut Hazine-i Müntehabat*" (1891) ve *Yeni Letâif-i İnşa yahut Muharrerat-ı Nadire'si* (1891), Mehmet Celal'in *Osmanlı Edebiyatı Numuneleri* (1894) yayımlanmıştır. Namık Kemal'in ihtiyaç olarak gösterdiği gramer ve galatat kitapları da hazırlanmıştır. Bunlara örnek olmak üzere Faik Reşat'ın [*Talim-i Kitabet Zeyl*] 1 *İmla ve Galatat* (1892), Şükrü Efendi tarafından bu kitabın ikinci eki olarak [*Talim-i Kitabet Zeyl*] 2 *Münşeat-ı Adliye'si* (1893) ve İbn-i Kemal'in *Galatatu'l-Avam'ı* (1894) sayılabilir. Bütün bu çalışmalar süreli yayın sütunlarında sözlük, müntehabat ve imla kitaplarına duyulan ihtiyaçlara değil bu eserlerin tanıtımına, yayımlanış sürecine dair yazıların görülmesi sonucunu doğurmuştur.

Mesela *Mektep* mecmuasının 30 Mayıs 1892 tarihli 43. Sayısında Ahmet Rasim, Halil Vahit ve Faik Reşat'ın hazırladığı *Resimli Lügat* isimli bir sözlüğün birinci formasının neşredilmesi üzerine kaleme alınan yazı bulunmaktadır. Eserin tanıtımı mahiyetindeki bu yazıda yer alan, "*Bu eserimiz Türk, Arap, Acem lisanlarının 'Osmanlıca' namı altına girip de elyevm lisan-ı örfte müstamel bulunan elfâz ve istilahat ve tabirâtı ile Türkçe hükümünü alacak dereceye varmış olan ecnebi kelimatını ve ulûm-ı tıbbiye, tabiiye, riyaziye vesaire istilâhatının kısm-ı a'zamını havidir.*" (s.ön dış kapak) cümlesi döneme hâkim olan dil anlayışını da yansıtmaktadır.

Hazine-i Fünun'un 38. sayısında (29 Mart 1894) *Lugat-ı Naci'nin*, 42. sayısında (26 Nisan 1894) *Galatatu'l-Avam'ın* ilanı vardır. Aynı dergideki (nr. 35, 9 Mart 1894) Mehmet Ekrem imzalı "Bir İhtar" başlıklı yazıda Fransızca sözlükler eleştirilmiştir (Gökalp 2003: 178, 179). *Musavver Terakki'nin* 30. sayısındaki (30 Mart 1899) Faik Reşat tarafından kaleme alınan bir yazıda *Lugat-ı Naci'yi* tamamlama teklifinin Müstecabizade İsmet'ten önce kendisine teklif edildiği belirtilmekte ve süreç anlatılmaktadır. Yine *Musavver Terakki'de* (nr. 12, 29 Kasım 1900) imzasız olarak yayımlanan "Kamus-ı Türki Hakkında Bazı Mütalaat" başlıklı yazıda hem *Kamus-ı Türki'nin* muhtevasından, eksikliklerinden söz edilmiş hem de o yıllarda yayımlanan diğer lügatlerden bahsedilmiştir (Göşen, 2023: 44).

Sonuç

Dil konusundaki çalışmalar genellikle edebî metinler veya yazar ve şairlerin söyledikleri, yaptıkları üzerinden yürütülmektedir. Hâlbuki dil, başlangıçtan II. Meşrutiyet'e Türk basınının da önemle üzerinde durduğu bir mesele olmuştur. Söz konusu süreçte kaleme alınan ve basın vasıtasıyla kamuoyuna sunulan bazı makaleler günümüzde dil tarihi çalışmalarının temel metinleri arasındadır. Metinlerin içerikleri makale sahiplerinin zengin bir kültür ve bilgi birikimine sahip olduğunu da göstermektedir. Yine bu zaman zarfında gazete mecmua sütunlarında yürütülen tartışmalarda ileri sürülen birçok fikrin geçen zamanla uygulamaya konmuş olması yapılan tartışmaların içi boş polemikler olmadığını göstergesidir.

1911'deki Yeni Lisan davasında dile getirilen problemler ve öneriler, dağınık ve sistemsiz olarak bu süreçte ortaya atılmıştır. Alfabenin ıslahına dair düşünceler Harf Devrimi'nin, cemiyet fikri Türk Dil Kurumunun ilk tohumları olarak düşünülmelidir. Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e Türk basını dil konusundaki tavrı, tartıştığı sorunlar ve önerileri ile daha sonraki dil çalışmaları için yol açıcı olmuştur.

Extended Abstract

This article presents the attitudes of the Turkish press toward the Turkish language from its establishment to the Second Constitutional Monarchy Period, its criticisms of the language, its recommendations, how these recommendations were expressed, and where they were expressed. The historical period covered in the article is between 1831, when *Takvim-i Vekayi*, which is accepted as the first example of a Turkish press, was founded, and 1908, the year of the declaration of the Second Constitutional Monarchy. This period involved a West-East dichotomy and new searches in the context of language, in addition to every other field, and these developments were inevitably reflected in periodicals, which witnessed their era.

Studies of language usually focus on literary texts or the statements and actions of writers and poets. However, language was a priority issue in the agenda of the Turkish press from the Tanzimat [Reform] Era to the Second Constitutional Monarchy Period, and almost everyone who could read and write shared their opinions on this topic.

The periodicals of the period expressed their stance on language in their prefaces named “mukaddime” [introduction] and “ifade-i mahsusâ” [editorial]. These prefaces show that the Turkish press was in favor of concise language from its establishment onwards. Neither the changing political environment nor transformations in literary movements led to a permanent change in these attitudes of periodicals.

The historical basis of this article involves a period in which the Turkish language faced several problems. Articles published in newspapers and magazines also show the sensibilities of the press regarding this issue. Some articles written in the period in question and presented to public opinion via the press are among the reference texts of today's studies on the history of language. The content of these texts also demonstrates that the writers of these articles had a rich base of culture and knowledge. The fact that many views expressed in debates that took place in the columns of these publications resulted in pertinent developments over time indicates that these debates were not irrelevant arguments.

The purpose of this study is to determine from which perspectives the topic of language was discussed in periodicals published from the establishment of the Turkish press to the Second Constitutional Monarchy Period, as well as how this issue was handled. For this reason, it was aimed to access as many periodicals as possible, and the framework of the study was shaped by articles published in the columns of newspapers and magazines. While recent scientific books and dissertations were also utilized to explore the subject, the main objective was to determine what was expressed and how it was expressed in articles published in the newspapers and magazines of the period as primary sources. Therefore, it was aimed to access articles in the newspapers and magazines of the period directly. The analyses in this article were mostly based on articles published in *Tercüman-ı Ahval*, *Tasvir-i Efkâr*, *Muhbir*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Mecmua-i Fünun*, *Servet-i Fünun*, *Hazine-i Fünun*, *Musavver Terakki*, *Servet*, *Hafta*, and *Mürüvvet*, and the included quotes were taken out of these publications. These periodicals were highly popular in the years when they were published, and they included significant articles and debates in their columns.

The press-language relationship from the establishment of the Turkish press to the Second

Constitutional Monarchy Period had a fluctuating trend, although these fluctuations were not too sharp. In addition to political texts, the first newspapers also included writings in the fields of language and literature. In the period of escape from politics to literature, the press was still interested in language-related issues. It is also seen that issues that were emphasized at the beginning such as the conciseness of language and borrowed words were still popular subjects, but it should be noted that the attention of the press differed to some extent. In addition to issues that were already considered problems, including the spelling of Arabic and Farsi words in the Turkish language, whether these words are needed, and how possible and advisable it would be to abandon these words altogether, there emerged discussions about problems related to the spelling and usage of words borrowed from Western languages. In fact, traces of Arabic and Farsi had existed in the Turkish language throughout a period of centuries, and the usage of words from Western languages noticeably increased in a much shorter time.

In this process, the columns of periodicals hosted not only significant articles about language but also debates and correspondence. While people of letters and scholars of the past were being criticized for allowing the 'foreign invasion' of language at first, criticisms of younger people of letters for the same reason started to be seen later. On the other hand, there were also issues that maintained their continuity, but they also showed minor variations. For example, a considerable distance was covered regarding the need for a dictionary with Turkish words as lexical entries which was emphasized at the beginning, but criticisms of French dictionaries also arose.

In addition to the "Introduction", "Conclusion", and "Bibliography" sections, this article is organized under four main sections, namely "Expression Areas of Attitudes toward Language", "Culture Transferred through Words: The Language of Texts", "Problems", and "Recommendations". The sub-headings of "Expression Areas of Attitudes toward Language" are "Introduction Texts", "Single Articles", "Columns", "Debates", and "Letters". No sub-headings were designated for "Culture Transferred through Words: The Language of Texts". The main heading of "Problems" includes the sub-headings of "Simplification of Language", "Spelling", "Alphabet", and "Nomenclature". The main heading of "Recommendations" is presented in two parts named "Public Opinion" and "Need for Books". It was ensured that the examples presented while organizing the article under these main headings and sub-headings were selected from different periodicals, and care was taken to follow a chronological order within each section.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti hâlinde Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Ethical Approval: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In the case of a contrary situation, Artvin Coruh University International Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the study's author.

Kaynakça

Ahmet Mithat. (1872). Osmanlıcanın ıslahı. *Dağarcık*, (1), 21-25.

Ahmet Rasim. (1899). Âşık Coşkun Efendi'ye. *Malumat*, 8(179), 1187-1189.

Ahmet Rasim (2016). *Muharrir, şair edip* (A. İ. Kolcu haz.). Salkımsöğüt Yayınevi.

Atıf / Citation: Yüksel, S. (2023). Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e Türk basınının dil konusundaki tavrı ve Türkçeye katkıları. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 426-445. DOI: <https://doi.org/10.22466/acusbd.1381338>

- Akça, T. (2020). *Musavvar terakki (1-50. sayılar / birinci sene) inceleme-seçilmiş metinler-dizin* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Akyıldız, Ali. (2003). Meclis-i mebusan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (28), 245-247.
- Avcu, Y. (2021). *Musavver terakki (altıncı sene) inceleme-tahlili dizin-seçilmiş metinler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Ayata, Y. (1996). *Servet-i fünun dergisi (256-305. sayılar) inceleme ve seçilmiş metinler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Bölükbaşı, R. T. (1905). Türklerin muhterem şairi Mehmet Emin Bey'e. *Çocuk Bahçesi*, (32), 2-6.
- Çelik, S. (2018). *Servet gazetesi (1-100. sayılar) inceleme ve seçilmiş metinler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Faik Reşat. (1891). Usul-i inşa. *Mektep*, 1(4), 39.
- Faik Reşat. (1897). Übedadan iki iat arasında cereyan eden muhabere-i edebiye. *Resimli Gazete*, 1 (36), 423-424.
- Faik Reşat. (1899). Matbuat-ı dahiliye mümeyyizlerinden edib-i şehîr saadetli Reşat Beyefendi hazretlerinin lütfen irsal buyurdukları iltifatname-i âliyedir. *Musavver Terakki*, 2(30), 233-234.
- Fındıkçı, H. Ş. (2019). *Servet-i fünun dergisi (651-754. sayılar) -inceleme ve seçilmiş metinler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Gökalp, İ. S. (2003). *Hazine-i fünun (27-52. sayılar) (inceleme ve seçilmiş metinler)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Gökçek, F. (2007). *Bir Tartışmanın Hikâyesi Dekadanlar* (1. Baskı). Dergâh Yayınları.
- Göşen, Z. (2023). *Musavver terakki (dördüncü sene) inceleme-tahlili dizin-seçilmiş metinler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Halil Rüştü. (1902). Lisana dair: İmla. *Musavver Terakki*, 4(46), 340-341.
- Huyugüzel, Ö. F. (2014). *Necip Türkçü* (1. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İmzasız. (1863). Islah-ı resm-i hatta dair bazı tasavvurat. *Mecmua-i Fünun*, 2(14), 69-74.
- İmzasız. (1867). Mukaddime. *Muhbir*, 1, 1-3.
- İmzasız. (1891). Tebyin-i maksat. *Resimli Gazete*, 1, 2-3.
- İmzasız. (1892). Resimli lügat. *Mektep*, 1(43), Ön dış kapak.
- İmzasız. (1894). Mukaddime. *Malumat*, (1), 3-4.
- Kahraman, A. (2010). Şinasi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (39), 166-169.
- Kahraman, A. (2003). XX. Yüzyılın ilk çeyreği içinde Türk edebiyatında eleştiri. *Hece Eleştiri Özel Sayısı*, 86-101.
- Kankal, A. (2004). *Türkmen'in kidesi Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)* (1. Baskı). Zafer Matbaası.
- Kaygusuz, B. N. (1955). *Bir Roman Gibi* (1. Baskı). İhsan Gümüşayak Matbaası.
- Kirkor Faik. (1897). Kariine. *Musavver Terakki*, 1(1), 1.
- Kolcu, A. (2004). *Musavver fen ve edep mecmuası (inceleme, tahlili fihrist ve seçme metinler)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Kumsar, İ. A. (2015). Servet-i fünun'a muhalif bir süreli yayın: İrtika. *Tubar*, (38), 179-200.
- Kumsar, İ. A. (2016). *Malûmât Hareketi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Levent, A. S. (1960). *Türk dilinde gelişme ve sadeleşme evreleri* (1. Baskı). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mehmet Celal. (1899). Edebiyat-ı cedide. *İrtika*, 1(14), 56.
- Mehmet Celal. (1899). Venüs denizden çıkıyor. *Malumat*, 8(171), 1015.
- Muallim Naci. (1887). Makale. *Mecmua-i Muallim*, (9), 35, 47-48.
- Muallim Naci. (1887). Makale. *Mecmua-i Muallim*, (12), 47-48.

- Atıf / Citation:** Yüksel, S. (2023). Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e Türk basınının dil konusundaki tavrı ve Türkçeye katkıları. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 426-445. DOI: <https://doi.org/10.22466/acusbd.1381338>
- Münif (Reis-i Sani-i Meclis-i Ticaret). (1862). Mukaddime. *Mecmua-i Fünun Eser-i Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye*, (1),18-20.
- Namık Ekrem (Birecikli). (1904). Mütalaa, *Musavver Terakki*, 7(23),182.
- Namık Kemal. (1866). Lisan-ı Osmaninin edebiyatı hakkında bazı mülahazatı şamildir. *Tasvir-i Efkâr*, (416), (417), 1-4, 1-3.
- Nazım (Nabizade). (1888). Lisan ve edebiyat. *Mürüvvet*, 2(69), 3.
- Nerkiz, Ummuhan. (2023). Ahmet Rasim'in rumuz ve müstear isimleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (30), 336-364.
- Oktay, N. (2023, Ekim, 12-13). *Yeni edebiyat kanonununun oluşumu ve muallim naci'nin durumu*, Mehmet Genç Anısına Osmanlı Tarihi Sempozyumu, Artvin, Türkiye, <https://osmanlitarhihisempozyumu.artvin.edu.tr/>.
- Polat, N. H. (1992). 1888'de bir lisan ve edebiyat münakaşası I, II. *Yedi İklim*, (4), (5), 33-36, 15-24.
- Şemsettin Sami. (1876). (Başlıksız). *Sabah*, (1),1.
- Şemsettin Sami (1881). Lisan-ı Türkî (Osmanî), *Hafta*, (12), 177-181.
- Şinasi. (1861). Mukaddime. *Tercüman-ı Ahval*, (1), 1.
- Şinasi (1864). (Başlıksız). *Tasvir-i Efkâr*, (256), 4.
- Tanpınar, A. H. (1976). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (4. Baskı). Çağlayan Kitabevi.
- Tarakçı, C. (1994). *Muallim Naci Efendi Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki* (1. Baskı). Furkan Kitabevi.
- Tuna, S. (2021). *Musavver terakki (beşinci sene) inceleme-tahlili dizin-seçilmiş metinler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Türkçü, Necip. (2003). İzmir'de Türklük ve Türk Dili Hareketi Tarihi. İçinde *Necip Türkçü'nün Hatıraları ve Dil Yazıları* (1. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vassaf Kadri. (1899). Türkçe mektuplar: Aynen Türkçe yazılar hakkında bir ricâ-yı mahsusum. *Servet Malumat*, (342), 3.
- Yılmaz, R. (2019). *Servet-i fünun dergisi (547-650. sayılar) inceleme ve seçilmiş metinler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Yasak, F. (2020). *Servet malumat gazeteleri (301-400. sayılar) inceleme ve seçilmiş metinler*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Yüksel, S. (1999). İki edip altı mektup (üdebadan iki zât arasında cereyan eden muhabere-i edebiyedir). *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (8), 285-297.
- Yüksel, S. (2017). *Edebiyat Tarihçisi ve Eğitimci Bir Osmanlı Aydın Faik Reşat* (1. Baskı). Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Yüksel, S. (2018). Yunan-latin mitolojisine ait isim ve terimlerin Türk edebiyatı belleğindeki ilk şekilleri. K. Kaya (Ed.), *Batı edebiyatında bellek I*. (305-326) içinde. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Zeki, Rumeysa Gökçen. (2023). *Musavver terakki (yedinci sene) inceleme-tahlili dizin-seçilmiş metinler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Ziya Paşa. (1868). Şiir ve inşa. *Hürriyet*, (11), 4-7.